

VERNIEUWD KOSTWINNERSCHAP

Combinatiedruk in Europa

Nederlanders hebben het druk. Vooral taakcombineerders maken veel uren, gemiddeld meer dan degenen die zich op één taak concentreren. De balans tussen werk en privé staat op de agenda van werknemers, werkgevers en overheid. Er zijn mogelijkheden gecreëerd om de werksituatie aan te passen aan de privé-omstandigheden. Hóe werknemers vervolgens hun privé-situatie regelen is echter vooral hun zaak. De overheid neemt hierin in vergelijking met andere Europese landen een kleine rol.

DOOR ANNET JAGER, YVONNE KOPS EN TANJA VAN DER LIPPE¹

Het wettelijke recht op bevallings- en ouderschapsverlof beslaat een beperkte periode. Ouders nemen vooral zelf de verantwoordelijkheid voor continuïteit en kwaliteit van de zorg voor (jonge) kinderen. Veel huishoudens creëren de tijd om zelf te zorgen door samen geen twee banen, maar anderhalve baan te hebben. En vrijwel altijd zijn het vrouwen die een korte werkweek hebben. Wijkt Nederland hierin af van de rest van Europa? We nemen als maatstaf de mate waarin mannen en vrouwen in paren ervaren dat werk en privé elkaar belemmeren, gemeten aan de hand van stellingen (zie figuur) en noemen dit combinatiedruk. Onze gegevens ontleen we aan een vergelijkende studie getiteld 'Households, Work & Flexibility' (www.hwf.at), waaraan ook Zweden, Groot-Brittannië, Slovenië, Hongarije en Tsjechië² deelnamen.

Hoe vaak heeft u in de afgelopen drie maanden het volgende ervaren (van 0 (nooit) tot 4 (altijd))?

1. Mijn werk maakte het mij moeilijk om bepaalde huishoudelijke taken te doen.
2. Mijn werk maakte het mij moeilijk om aan mijn verantwoordelijkheden naar mijn gezin en andere belangrijke personen in mijn leven te voldoen.
3. Mijn verantwoordelijkheden naar mijn gezin en andere belangrijke personen in mijn leven hinderden mij om mijn werk adequaat uit te voeren.
4. Ik moest werk mee naar huis nemen om het af te maken.

Ongeveer 1 op de 9 mensen heeft in het afgelopen kwartaal ervaren dat werk en privé elkaar soms, regelmatig of voortdurend in het vaarwater zaten. Mannen en vrouwen ervaren vrijwel overal, anders dan verwacht, ongeveer evenveel combinatiedruk. Zweden scoort het hoogst op combinatiedruk. Daarna volgen Slovenië, Nederland, Tsjechië, Groot-Brittannië en Hongarije. De verschillen tussen de landen zijn niet groot.

Hoe zijn de gevonden uitkomsten te verklaren?

Individuele verklaringen

Zweedse en Sloveense vrouwen gaan meer gebukt onder de lengte van hun werkweek dan hun mannelijke landgenoten. Alleen in Nederland verschillen mannen en vrouwen als het gaat om de waardering van overwerk; vrouwen hebben meer last van overwerk in het weekend en mannen doordeweeks. Tot onze verrassing vonden we alleen voor Tsjechische vrouwen en Hongaarse mannen een verband tussen combinatiedruk en controle over werktijden. Eén belangrijk aspect van controle over werkschema en werktijden zit overigens vervat in het effect van het aantal arbeidsuren: parttime werken leidt tot minder combinatiedruk.

Het hebben van kinderen leidt niet overal op dezelfde manier tot extra druk. In Slovenië en Tsjechië is de hogere druk beperkt tot vrouwen met kleine kinderen (0-6 jaar). Nederlandse mannen en vrouwen hebben evenveel druk. Zweedse mannen ervaren juist meer pressie. In Groot-Brittannië en Zweden wordt de druk voor zowel mannen als vrouwen groter als de kinderen net iets ouder (7-14 jaar) zijn.

Mannen en vrouwen met een harmonieuze relatie, die het overwegend eens zijn over geld, het huishouden, de tijd met elkaar en de tijd besteed aan werk, ervaren minder druk dan degenen die

hierover niet altijd overeenstemming bereik- ken. Voor Nederlandse en Zweedse mannen is dit zelfs de voornaamste factor.

De individuele verklaringen laten een aantal verschillen zien, maar vooral overeenkomsten in de factoren die de voornaamste bijdrage leveren aan combinatiedruk: (over)werk, het al dan niet hebben van een harmonieuze relatie en het opleidingsniveau. Vooral in de druk die de zorg voor kinderen oplevert, zitten de verschillen tussen landen.

Sociale context

(Over)werk en parttime werk, opvangvoor- zieningen voor (kleine) kinderen, juist in de sociale context waarin mannen en vrouwen in de deelnemende landen werken en leven zit echter veel verschil. Nederland en Groot- Britannië lijken op twee punten op elkaar: veel vrouwen werken parttime en er is relatief weinig overheidsbeleid gericht op arbeidspar- ticipatie van ouders (moeders). In Groot- Britannië bestaat echter hoegenaamd geen ontslag- bescherming, parttime werk wordt niet als 'echt' werk gezien en niet even- redig beloond. Mannen maken er naar Europese begrippen lange werkwe- ken. Hoe anders is dat in Nederland, dat gezien wordt als kampioen van de 'flexicurity', het bieden van werkzekerheid bij flexibele arbeidsrela- ties.

Wat werkzekerheid betreft lijken Nederland en Zweden veel meer op elkaar. Zweden wordt als gidsland gezien als het gaat om het bieden van gelijke kansen aan vrouwen en mannen in het arbeidsproces. In Zweden wer- den veertig jaar geleden al beleidsmaatrega- len genomen om de arbeidsparticipatie van zowel vaders als moeders te bevorderen. Werk en zorg combineren is de norm. Al zijn het vooral vrouwen die het recht verzilveren op het uitgebreide ouderschapsverlof en op parttime werk gedurende de eerste zeven levensjaren van het kind.

In Centraal-Europa bestaan eveneens uitge- breide voorzieningen en maatregelen gericht op participatie van ouders in betaald werk. Slovenië wordt daarom wel 'het Zweden van het Zuiden' genoemd. Het beleid in deze lan- den wordt niet zozeer ingegeven vanuit een emancipatievisie, als wel dat het voortbouwt

op de oude communistische politiek gericht op volledige arbeidsparticipatie. Dit doel wordt in Slovenië bereikt, in Hongarije en Tsjechië is de arbeidsparticipatie van vrou- wen lager. Dit komt onder meer doordat de beloningsverschillen tussen mannen en vrou- wen daar groter zijn. Het is voor het gezinsin- komen daarom vaak lucratiever als de vader des huizes er een extra baan bij neemt. Dit wordt nog meer gestimuleerd doordat jonge moeders een uitkering kunnen krijgen als ze verlof nemen om voor hun kinderen te zor- gen. En wat de voorzieningen betreft, is het niveau van de kinderopvang in Slovenië hoger.

Er bestaat echter geen overheidsbeleid of beleid van werkgevers gericht op een nieuwe balans tussen werk en zorg.

Man-vrouw rollen

Hoe kunnen -bij zulke grote verschillen in context- de uitkomsten betrekkelijk gelijk zijn? We exploreren een derde -mogelijke- verklaring: de culturele fac- tor. In Tsjechië en vooral Hongarije zijn de opvatting- en over de taakverdeling tussen mannen en vrouwen traditioneel. Vrouwen heb- ben hier een 'second shift' na het werk buitenshuis. Toch is de combinatiedruk relatief laag, wat zich eigenlijk alleen laat verklaren uit het feit dat vrouwen de bestaan-

de taakverdeling nog accepteren. We hebben helaas geen beeld van de Sloveense opvatting- en. Maar de participatiegraad van vrouwen is er ongeveer even hoog als in de Scandinavische landen. Vrouwen vormen bovendien de meerderheid in de universitaire studentenpopulatie. Mogelijk maakt Slovenië ook wat gelijkheidsideologie betreft waar dat het relatief dicht bij Zweden staat.

In de drie EU-landen zijn niet-traditionele opvattingen over mannen- en vrouwenrollen redelijk gemeengoed. Desondanks doen vrou- wen ook hier het leeuwendeel van het huis- houden, al is dat beduidend minder dan in de accessielanden. Nederlandse en Britse vrou- wen hebben vaker een halve of kleinere baan en het aandeel dat zegt onvrijwillig in deeltijd te werken is zeer laag. Zweedse vrouwen wer- ken veelal in grote deeltijdbanen maar voelen zich daarentegen bezwaard over het feit dat zij de keuze voor deeltijdwerk niet samen met hun mannen maken: ongeveer een derde zegt deze keuze niet vrijwillig gemaakt te

Nederland wordt gezien als kampioen van de 'flexicurity'

hebben. De mogelijke verklaring hiervoor is de absolute gelijkheidsideologie, die na veertig jaar onafgebroken beleid hierop in de Zweedse samenleving geworteld is geraakt. Juist doordat vrouwen, op de eerste plaats in Zweden, maar ook in Nederland en Groot-Brittannië, een gelijke positie als normaal beschouwen zouden zij de ongelijke verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid als schrijnender kunnen ervaren dan hun Tsjechische en Hongaarse seksegenoten. Ook al is de situatie objectief gelijk, het rolconflict zou daarmee in ons deel van Europa groter zijn. En wellicht geldt dit ook in toenemende mate voor Sloveense vrouwen. Dit zou hun relatief hoge score op combinatiedruk kunnen verklaren.

Een eigen weg?

We kunnen na onze exploraties niet anders concluderen dan dat de relatief gelijke score in combinatiedruk het resultaat is van zeer verschillende opvattingen en oplossingsstrategieën in de diverse onderzochte landen. Het is onvermijdelijk dat in een samenleving als bijvoorbeeld de onze, die een snel levenstempo stimuleert, werk en privé verder met elkaar vervlochten raken. Het is daarom lastig om de beperkte verschillen in combinatiedruk tussen landen goed te waarderen. Is een lage combinatiedruk wel zo goed? Is het niet juist een teken van een onvermijdelijke ontwikkeling naar meer geïntegreerde, flexibele werk-zorg arrangementen als een land met goede voorzieningen hoog scoort op combinatiedruk?

Combinatiedruk blijkt op de eerste plaats simpelweg samen te hangen met het aantal (over)uren in betaalde arbeid: het is de wens van veel mannen en vrouwen -ook in de accessielanden- om wat in arbeidstijd terug te gaan. Minder uur werken kan de druk beter aanvaardbaar maken. Overall in de Europese Unie groeit tevens de aanhang voor een nieuwe verdeling tussen partners, een vernieuwde vorm van kostwinnerschap: mannen en vrouwen werken beiden parttime, samen zo'n 60 uur, hij een beetje meer dan zij.

In Nederland is het vernieuwde kostwinnerschap al het meest populaire model: het betaalde werk willen Nederlandse mannen en vrouwen het liefst op een 4:3 basis verdelen. Vergeleken met een aantal van de ons omringende landen, gaat Nederland vanuit de huidige dominantie van het anderhalfverdienersmodel een eigen weg naar een meer gelijke verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid tussen mannen en vrouwen. Vermoedelijk zal dit geen fifty-fiftyverdeling opleveren. Beleidsmakers moeten dat egalitaire model wel bevorderen maar niet pushen. Als ouders voldoende keuze hebben, moeten zij die ook zelf kunnen maken, zonder het gevoel te krijgen af te wijken van een norm. Dit is eens te meer belangrijk, omdat uit onze gegevens blijkt dat de druk eerder aanvaardbaar blijft als er overeenstemming is tussen partners, zoals een gezamenlijke visie op de verdeling van taken. Dit is in essentie een privé-zaak, maar het helpt als mannen en vrouwen zich kunnen spiegelen aan goede voorbeelden en de overheid zorgt voor voldoende voorzieningen van hoog niveau.

Annet Jager is werkzaam bij Stoas Onderzoek in Wageningen en projectleider van het Households, Work and Flexibility project. Yvonne Kops is werkzaam als beleidsadviseur bij de Vrije Universiteit Amsterdam. Tanja van der Lippe is hoogleraar Sociologie van Huishoudens en Arbeidsrelaties aan de Universiteit Utrecht.

Noten:

1. Deze bijdrage is gebaseerd op een essay in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2002). In dit essay is een uitgebreide bronnenlijst opgenomen. Het Europese onderzoeksproject valt onder het Vijfde Kader Programma 'Improving Human Potential & the Socio-economic Knowledge base' van de Europese Unie (project no: SERD-1999-00178)
2. En Roemenië en Bulgarije, maar die laten we buiten beschouwing.